WSPÓŁPRACA SĄDOWA W SPRAWACH CYWILNYCH

Ta nota tematyczna wyjaśnia, w jaki sposób Unia Europejska zacieśnia współpracę sądową w transgranicznych sprawach z zakresu prawa cywilnego, skutecznie torując drogę między różnymi systemami prawnymi poszczególnych krajów. Głównymi celami UE w tym zakresie jest zagwarantowanie pewności prawa oraz łatwego i skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, aby zapewnić swobodny przepływ towarów, usług, kapitału i osób. Wiąże się to z jasnym określeniem właściwości sądu i prawa właściwego oraz z usprawnieniem procedur uznawania i wykonywania orzeczeń. Parlament Europejski odgrywa szczególną rolę w takich obszarach jak ochrona i propagowanie praw dziecka oraz cyfryzacja wymiaru sprawiedliwości.

PODSTAWA PRAWNA

Art. 81 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE); Protokoły nr 21 i 22 stanowiące załączniki do Traktatów.

CELE

W europejskiej przestrzeni sprawiedliwości osobom fizycznym nie można utrudniać korzystania z przysługujących im praw ani zniechęcać ich do korzystania z tych praw. Niezgodność lub złożoność systemów prawnych lub administracyjnych państw członkowskich nie może być tu przeszkodą. Prawodawstwo w tej delikatnej dziedzinie obejmuje klasyczne prawo cywilne, które obejmuje szeroki zakres dziedzin, począwszy od prawa rodzinnego, przez prawo zobowiązań, po prawo sprzedaży. Obejmuje również prawo procesowe cywilne, które do niedawna leżało wyłącznie w gestii państw członkowskich. Prywatne prawo umów podlega w UE prawu cywilnemu, ale jest ściśle związane ze swobodnym przepływem towarów i usług, a zatem podlega postanowieniom Traktatu dotyczącym jednolitego rynku (zob.2.1.7).

Prawo prywatne międzynarodowe ma na celu regulowanie transgranicznych aspektów wszystkich kwestii związanych ze stosunkami między osobami fizycznymi, takich jak kwestie prawa rodzinnego, prawa własności czy prawa zobowiązań. Przepisy prawa rodzinnego o skutkach transgranicznych muszą być przyjmowane przez Radę jednomyślnie (art. 81 ust. 3 akapit drugi TFUE). Głównymi narzędziami ułatwiania dostępu do ponadgranicznego wymiaru sprawiedliwości są zasada wzajemnego uznawania, która opiera się na wzajemnym zaufaniu państw członkowskich, oraz bezpośrednia współpraca sądowa krajowych wymiarów sprawiedliwości.

Prawo prywatne międzynarodowe ma bezpośredni wpływ na porządek prawny UE. Na przykład stosunki między państwami trzecimi a państwami członkowskimi dotyczące cywilnych spraw sądowych opierają się na wielostronnych konwencjach haskich. UE jest członkiem Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego od 3 kwietnia 2007 r. Konferencja haska jest globalną organizacją międzyrządową, która dąży do stopniowego ujednolicenia zasad określonych w prawie prywatnym międzynarodowym. W związku z tym opracowuje i obsługuje wielostronne instrumenty

prawne, które stają się prawnie wiążące w krajach, które do niej przystąpiły. Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego liczy 91 członków (90 państw i Unia Europejska) i przyjmuje konwencje regulujące kwestie prawa cywilnego, takie jak doręczanie dokumentów procesowych, przeprowadzanie dowodów za granicą, dostęp do wymiaru sprawiedliwości, uprowadzenie dziecka za granicę, adopcja międzynarodowa, kolizja praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych, zobowiązania alimentacyjne, uznawanie rozwodów oraz zniesienie wymogu legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych.

HCCH ściśle współpracuje z Międzynarodowym Instytutem Unifikacji Prawa Prywatnego (UNIDROIT), utworzonym w 1926 r. Celem UNIDROIT – niezależnej organizacji międzyrządowej z siedzibą w Rzymie – jest opracowanie metod modernizacji, harmonizacji i koordynacji międzynarodowego prawa prywatnego i handlowego oraz sformułowanie jednolitych instrumentów prawnych, w tym przepisów modelowych, wytycznych prawnych lub legislacyjnych, zasad i przepisów.

Działania UE w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach cywilnych mają przede wszystkim na celu:

— zapewnienie obywatelom wysokiego poziomu pewności prawa w stosunkach transgranicznych w dziedzinie prawa cywilnego;

— zagwarantowanie obywatelom łatwego i skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych dotyczących sporów transgranicznych;

— uproszczenie instrumentów współpracy transgranicznej między krajowymi organami sądownictwa cywilnego;

— wspieranie szkolenia sędziów i innych pracowników wymiaru sprawiedliwości.

Każdy opracowywany akt ustawodawczy musi być przekazany parlamentom krajowym (art. 12 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE)). Ponadto parlamenty krajowe mają prawo sprzeciwu wobec decyzji dotyczących pewnych aspektów **prawa rodzinnego o implikacjach transgranicznych**. Takie decyzje mogą być podejmowane w ramach zwykłej procedury ustawodawczej tylko wówczas, gdy żaden parlament krajowy nie zgłosi wobec nich sprzeciwu (art. 81 ust. 3 akapit trzeci TFUE).

OSIĄGNIĘCIA

A. Zmiany w prawie pierwotnym w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach cywilnych

Współpraca sądowa w sprawach cywilnych nie należała do celów Wspólnoty Europejskiej w momencie przyjmowania traktatu założycielskiego. Tymczasem art. 220 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską przewidywał, że państwa członkowskie mają uprościć „formalności dotyczące wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych i arbitrażowych". Współpraca sądowa w sprawach cywilnych weszła oficjalnie w sferę działań Unii na mocy traktatu z Maastricht, w aspekcie międzyrządowym filaru „wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne"(zob.1.1.3). Traktat z Amsterdamu spowodował uwspólnotowienie współpracy sądowej w sprawach cywilnych, przenosząc ją z TUE do Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, nie poddając jej jednak metodzie wspólnotowej. Traktat z Nicei (zob.1.1.4) umożliwił przyjmowanie środków w zakresie

współpracy sądowej w sprawach cywilnych – z wyjątkiem prawa rodzinnego – w drodze procedury współdecyzji.

Na posiedzeniu Rady Europejskiej w Tampere (październik 1999 r.) wytyczono kierunek tworzenia europejskiej przestrzeni sprawiedliwości. Po stwierdzeniu, że postępy w zakresie wdrażania tego programu są niewystarczające, Rada Europejska na szczycie w Hadze (listopad 2004 r.) przyjęła nowy plan działania na lata 2005–2010. W programie haskim podkreślono konieczność dalszego wprowadzania w życie wzajemnego uznawania i rozszerzenia go na nowe dziedziny, takie jak majątek rodzinny, spadki i testamenty. Następnie przyjęto program sztokholmski, który stanowi plan działania na rzecz dalszego rozwoju przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w okresie pięcioletnim, tj. w latach 2010–2014.

Na mocy traktatu lizbońskiego (zob.1.1.5) współpraca sądowa w sprawach cywilnych została objęta zwykłą procedurą ustawodawczą. Jednakże zgodnie z art. 81 ust. 3 TFUE prawo rodzinne podlega specjalnej procedurze ustawodawczej, zgodnie z którą Rada stanowi jednomyślnie po konsultacji z Parlamentem.

Dania i Irlandia korzystają z klauzuli opt-out w odniesieniu do tytułu V części trzeciej TFUE (przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości) zgodnie z protokołami nr 21 i 22 załączonymi do traktatów. Irlandia korzysta z elastycznej klauzuli opt-out odnośnie do przepisów przyjmowanych w tym obszarze, która umożliwia w niektórych przypadkach podjęcie decyzji o skorzystaniu bądź nie z przepisów i inicjatyw ustawodawczych (protokół 21 załączony do traktatów). W przeciwieństwie do Irlandii klauzula opt-out Danii w przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości jest bardziej jednoznaczna, co oznacza, że Dania wcale nie uczestniczy w polityce w tym obszarze. W trakcie negocjacji traktatu lizbońskiego Dania uzyskała możliwość zmiany klauzuli opt-out na elastyczny model opt-in wzorowany na irlandzkim opt-out (protokół nr 22). 3 grudnia 2015 r. odbyło się referendum dotyczące skorzystania z tej możliwości (zob. 4.2.1). Została ona odrzucona przez 53% głosujących.

B. Najważniejsze przyjęte akty prawne

1. Określenie sądu właściwego; uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych i pozasądowych

Główny instrument w tej dziedzinie to rozporządzenie w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, znane pod nazwą Bruksela I bis (rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r.). W prawie rodzinnym rozporządzenie to uzupełniono rozporządzeniem w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, zwanym rozporządzeniem Bruksela II bis (rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r.). W roku 2019 zostało ono przekształcone w rozporządzenie w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę, znane jako rozporządzenie Bruksela II ter (rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111). Ma ona zastosowanie do wszystkich państw członkowskich UE z wyjątkiem Danii.

Aby rozszerzyć system uznawania na Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (EFTA), w 1988 r. ówczesne 12 państw członkowskich Wspólnot Europejskich

podpisało traktat z ówczesnymi sześcioma państwami EFTA – Austrią, Finlandią, Islandią, Norwegią, Szwecją i Szwajcarią – ponieważ państwa członkowskie EFTA nie kwalifikowały się do podpisania konwencji brukselskiej z 1968 r. Traktat ten został całkowicie zastąpiony wersją z 2007 r. zwaną konwencją lugańską (Konwencja o jurysdykcji i uznawaniu oraz wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych), zawartą między UE, Danią i trzema z czterech pozostałych członków EFTA (Szwajcaria, Norwegia i Islandia). Liechtenstein, jedyny kraj przystępujący do EFTA po 1988 r., nie podpisał konwencji. 2 kwietnia 2020 r. Zjednoczone Królestwo wystąpiło o ponowne przystąpienie do konwencji lugańskiej po brexicie, zgodnie z art. 127 umowy o wystąpieniu, ponieważ przestało być stroną konwencji. Zgodnie z art. 70 i 72 ust. 3 konwencji wymagana jest jednomyślna zgoda umawiających się państw – wszystkie wyraziły taką zgodę. Jednak zgodnie z opinią Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości dotyczącą konwencji lugańskiej (opinia 1/03 z 2006 r.) każde takie przystąpienie należy w całości do wyłącznej kompetencji UE, w związku z czym powinna ona podjąć decyzję w sprawie wniosku Zjednoczonego Królestwa o ponowne przystąpienie. W swojej ocenie wniosku Zjednoczonego Królestwa o przystąpienie do konwencji lugańskiej Komisja odmówiła zgody na przystąpienia, uzasadniając to tym, że konwencja lugańska dotyczy państw, które są szczególnie blisko zintegrowane z UE pod względem regulacyjnym. Zdaniem Komisji konwencja w sprawie orzeczeń (konwencja z 2 lipca 2019 r. o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych) powinna być wykorzystywana w stosunkach między UE a państwami mniej zintegrowanymi z państwami UE; może także stanowić lepsze ramy przyszłej współpracy między UE a Zjednoczonym Królestwem w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach cywilnych.

Więzy rodzinne rozwijają się wśród osób różnych narodowości w wyniku zwiększonej mobilności. Pary osób różnej narodowości muszą wiedzieć, jakie nazwisko nadać swoim dzieciom, a osoby rozwiedzione muszą mieć możliwość rozpoczęcia nowego życia w innym kraju, nie tracąc kontaktów z dziećmi. Jeżeli chodzi o dzieci uprowadzone przez jednego z rodziców, konwencja haska z 1980 r. dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, którą podpisały 103 państwa (wg stanu z maja 2025 r.), w tym wszystkie państwa członkowskie UE, ma bardzo prosty cel: szybki powrót uprowadzonego dziecka. Równolegle z tymi pracami w 2019 r. przekształcono wcześniejsze rozporządzenie Bruksela II bis w obowiązujące obecnie rozporządzenie Bruksela II ter. Głównym celem tej nowelizacji było zaostrzenie przepisów o ochronie dziecka w sporach transgranicznych o odpowiedzialność rodzicielską, np. związanych z pieczą nad dzieckiem, prawem do osobistej styczności z dzieckiem czy uprowadzeniem dziecka. Jest ona w pełni zgodna z prawami określonymi w Karcie praw podstawowych UE, w szczególności z prawem do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu, a także prawem do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego oraz z prawem dziecka.

Aby ułatwić międzynarodowe odzyskiwanie zaległych alimentów, w grudniu 2008 r. Rada przyjęła rozporządzenie w sprawie zobowiązań alimentacyjnych (rozporządzenie (WE) nr 4/2009). Rozporządzenie to gromadzi w ramach jednego instrumentu jednolite przepisy dotyczące kompetencji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, jak również współpracy między organami krajowymi.

W celu usprawnienia transgranicznych postępowań upadłościowych rozporządzenie w rozporządzeniu w sprawie postępowania upadłościowego (rozporządzenie (UE) 2015/848) z maja 2015 r. określono jednolite przepisy dotyczące właściwości sądów, uznawania i prawa właściwego w tej dziedzinie. W celu zniesienia exequatur dla decyzji dotyczących roszczeń bezspornych, Parlament i Rada przyjęły rozporządzenie w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (rozporządzenie (WE) nr 805/2004). Rozporządzenie spadkowe (rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego) ma z kolei na celu usunięcie przeszkód napotykanych przez obywateli w egzekwowaniu swoich praw w kontekście międzynarodowych spraw spadkowych. Europejski portal „e-Sprawiedliwość" ułatwia ten proces, umożliwiając obywatelom wypełnianie i wygenerowanie formularza V (europejskiego poświadczenia spadkowego) online. Ponieważ Dania i Irlandia nie uczestniczą w tej procedurze, transgraniczne postępowania spadkowe prowadzone przez organy tych dwóch państw członkowskich podlegają ich przepisom krajowym.

Ze względu na odmienne skutki prawne będące konsekwencją różnej natury **małżeństwa i zarejestrowanego związku partnerskiego**, Komisja przedstawiła w 2011 r. dwa odrębne wnioski w sprawie rozporządzenia regulujące ustroje majątkowe par międzynarodowych. Oba dotyczą jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych w zakresie ustrojów majątkowych, przy czym jeden wniosek dotyczy małżeństw, a drugi zarejestrowanych związków partnerskich.

2. Harmonizacja przepisów kolizyjnych

Na szczeblu UE przyjęto szereg instrumentów mających na celu podejmowanie najbardziej istotnych zagadnień związanych z prawem prywatnym międzynarodowym. Przyjęcie rozporządzenia Rzym I (rozporządzenie (WE) nr 593/2008) oraz rozporządzenia Rzym II (rozporządzenie (WE) nr 864/2007) umożliwiło stworzenie jednolitego zbioru norm kolizyjnych umożliwiło stworzenie jednolitego zbioru norm kolizyjnych dotyczących zobowiązań umownych w sprawach cywilnych oraz zobowiązań pozaumownych w sprawach handlowych. Celem tych aktów jest zapewnienie większej pewności prawa i przewidywalności wyniku prowadzonych sporów. Normy kolizyjne dotyczące zobowiązań alimentacyjnych określono w rozporządzeniu Rady (WE) nr 4/2009 (zob. powyżej). W dziedzinie prawa właściwego dla rozwodów i separacji prawnej Rada przyjęła w grudniu 2010 r. rozporządzenie w sprawie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej (rozporządzenie (UE) nr 1259/2010); ustawiono w nim jasne kompleksowe ramy prawne rozwodów i separacji. Jeżeli chodzi o międzynarodowe sprawy spadkowe, rozporządzenie spadkowe (rozporządzenie (UE) nr 650/2012) określa między innymi prawo właściwe w tych kwestiach.

3. Łatwiejszy dostęp do wymiaru sprawiedliwości

W celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych Rada przyjęła dyrektywę ustanawiającą minimalne wspólne zasady odnoszące się do pomocy prawnej (dyrektywa 2003/8/WE) w takich sporach. Celem tej dyrektywy jest zagwarantowanie „właściwego" poziomu pomocy prawnej w sporach

transgranicznych wszelkim osobom, które nie dysponują odpowiednimi środkami. Aby umożliwić przedsiębiorstwom i obywatelom europejskim łatwiejszy i skuteczniejszy dostęp do wymiaru sprawiedliwości, UE wprowadziła wspólne zasady postępowania w celu łatwiejszego i szybszego rozwiązywania sporów transgranicznych w przypadku drobnych roszczeń, jak również w celu transgranicznego odzyskiwania niekwestionowanych długów pieniężnych na terenie całej Unii Europejskiej. Chodzi tutaj o rozporządzenie ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (rozporządzenie (WE) nr 861/2007) oraz rozporządzenie ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (rozporządzenie (WE) nr 1896/2006). W obydwu przypadkach takie postępowanie ma charakter uzupełniający wobec prawa krajowego i jest fakultatywne. Przyjęto także dyrektywę w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych (dyrektywa 2008/52/WE), która służy zwiększeniu pewności prawa, a w rezultacie zachęca do stosowania tego sposobu rozwiązywania sporów.

4. Instrumenty współpracy transgranicznej między krajowymi organami sądownictwa cywilnego

Art. 81 ust. 2 lit. a) i c) TFUE powierza także Parlamentowi Europejskiemu i Radzie zadanie przyjmowania środków mających na celu zapewnienie wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych oraz zgodności przepisów krajowych w odniesieniu do kolizji przepisów i konfliktów dotyczących właściwości sądu. Rozporządzenie w sprawie doręczania dokumentów (rozporządzenie (UE) 2020/1784) ma na celu uproszczenie i przyspieszenie przekazywania między państwami członkowskimi dokumentów sądowych i pozasądowych, a tym samym usprawnienie postępowań sądowych i poprawę ich skuteczności. Rozporządzenie w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (rozporządzenie (UE) 2020/1783) ma natomiast na celu uproszczenie i przyspieszenie współpracy w tej dziedzinie. W celu poprawy, uproszczenia i przyspieszenia współpracy sądowej między państwami członkowskimi, a także w celu ułatwienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości obywatelom, którzy są stroną sporu międzynarodowego, 28 maja 2001 r. Rada przyjęła decyzję ustanawiającą europejską sieć sądową w sprawach cywilnych i handlowych (decyzja 2001/470/WE). Europejska Sieć Sądowa w sprawach cywilnych i handlowych utworzona na jej podstawie składa się z wyznaczonych przez państwa członkowskie punktów kontaktowych, władz centralnych określonych w kilku instrumentach Unii, sędziów łącznikowych i wszelkich organów odpowiedzialnych za współpracę sądową między podmiotami publicznymi (sądy i władze centralne). Decyzja ustanawiająca europejską sieć sądową w sprawach cywilnych i handlowych (decyzja 2001/470/WE) została zmieniona decyzją nr 568/2009/WE z 18 czerwca 2009 r., aby rozszerzyć zakres zadań Europejskiej Sieci Sądowej w sprawach cywilnych i handlowych oraz zwiększyć jej rolę. Decyzja spowodowała duże zmiany: stowarzyszenia zawodowe reprezentujące przedstawicieli zawodów prawniczych, w szczególności praktykujący prawnicy, radcy prawni, adwokaci, notariusze i komornicy sądowi mogli przystąpić do sieci.

Inny sposób uproszczenia współpracy sądowej w sprawach cywilnych polega na popularyzacji technologii informacyjnych i komunikacyjnych w administracji sądowniczej. Przedsięwzięcie to zainicjowane w czerwcu 2007 r. przełożyło się na europejską strategię w dziedzinie e-sprawiedliwości. Do instrumentów e-

sprawiedliwości należą: europejski portal e-Justice, który ma ułatwić dostęp do wymiaru sprawiedliwości obywatelom i przedsiębiorstwom w całej UE; połączenie krajowych rejestrów karnych na szczeblu europejskim; lepsze korzystanie z wideokonferencji podczas postępowań sądowych; innowacyjne narzędzia do tłumaczenia, takie jak tłumaczenie maszynowe; dynamiczne formularze online i europejska baza danych tłumaczy sądowych wykonujących tłumaczenia pisemne i ustne. Corocznie publikowana przez Komisję unijna tablica wyników wymiaru sprawiedliwości jest narzędziem informacyjnym, które ma na celu wspieranie UE i państw członkowskich w dążeniu do zwiększenia skuteczności wymiaru sprawiedliwości. Ma temu służyć dostarczanie obiektywnych, wiarygodnych i porównywalnych danych dotyczących jakości, niezależności i skuteczności systemów wymiaru sprawiedliwości we wszystkich państwach członkowskich. Te dane mają istotne znaczenie przy wspieraniu reform krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości.

ROLA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO

Z wyjątkiem prawa rodzinnego, w ramach którego Rada działa jednomyślnie, a Parlament jest jedynie proszony o opinię, do współpracy sądowej w sprawach cywilnych zastosowanie ma zwykła procedura ustawodawcza. Parlament odgrywa aktywną rolę w określaniu treści ww. instrumentów ustawodawczych. Parlament Europejski zwracał już w przeszłości uwagę na to, że aby obywatele mogli w pełni korzystać z praw przyznanych im w Traktatach, niezbędna jest prawdziwa europejska kultura sądownicza. Jednym z najważniejszych elementów jest w tym kontekście szkolenie, zwłaszcza w obszarze prawniczym. W czerwcu 2013 r. Parlament przyjął rezolucję w sprawie poprawy dostępu do wymiaru sprawiedliwości: pomoc prawna w rozstrzyganiu transgranicznych sporów cywilnych i handlowych.

Jeżeli chodzi o jurysdykcję, prawo właściwe oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych par międzynarodowych – zarówno małżeńskich ustrojów majątkowych, jak i skutków majątkowych zarejestrowanych związków partnerskich – Parlament wydał w 2013 r. zgodę, ale oba akty były przez lata blokowane w Radzie. W związku z tym 23 państwa członkowskie postanowiły nawiązać wzmocnioną współpracę (art. 20 TUE) w celu nadania biegu projektom aktów prawnych. Na początku 2016 r. Komisja przedstawiła nowe projekty aktów, których treść opierała się na głosowaniu Parlamentu i uzgodnionym wcześniej tekście kompromisowym. Ostatecznie 24 czerwca 2016 r. Rada przyjęła rozporządzenie wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych (rozporządzenie (UE) 2016/1103).

W odniesieniu do postępowań w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej 4 lipca 2017 r. Parlament przyjął rezolucję w sprawie zaleceń dla Komisji dotyczących wspólnych minimalnych norm w postępowaniu cywilnym w Unii Europejskiej. Wezwał w niej Komisję – zgodnie z art. 225 TFUE – do przedłożenia do 30 czerwca 2018 r., na podstawie art. 81 ust. 2 TFUE, wniosku dotyczącego aktu ustawodawczego w sprawie wspólnych minimalnych norm w postępowaniu cywilnym. Tekst proponowanej dyrektywy UE, dołączony do rezolucji Parlamentu, zmierza do zbliżenia systemów postępowania cywilnego, tak aby zapewnić pełne poszanowanie prawa do rzetelnego

procesu sądowego uznanego w art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej oraz w art. 6 europejskiej konwencji praw człowieka (zob.4.1.2) przez ustanowienie minimalnych norm dotyczących rozpoczęcia, prowadzenia i zakończenia postępowania cywilnego przed sądami lub trybunałami państw członkowskich.

Ochrona i promowanie praw dziecka stanowią wyraźny cel działalności Unii Europejskiej zapisany w art. 3 ust. 3 TUE. W związku z tym w 1987 r. utworzono stanowisko mediatora Parlamentu Europejskiego ds. rodzicielskiego uprowadzenia dziecka za granicę; zadaniem mediatora jest pomoc dzieciom będącym ofiarami rodzicielskiego uprowadzenia za granicę w przypadku par międzynarodowych. W 2018 r. urząd ten, który zawsze piastuje osoba posiadająca mandat poselski, zmienił nazwę na „Koordynator Parlamentu Europejskiego ds. praw dziecka", aby odzwierciedlić ewolucję kompetencji koordynatora, obejmujących także prawa dziecka.

Od lipca 2019 r. Ewa Kopacz jest koordynatorką Parlamentu Europejskiego ds. praw dziecka. Poprzednio stanowisko to zajmowały: Anna Maria Corazza Bildt (2019), Elisabeth Morin-Chartier (2017–2019), Mairead McGuinness (2014–2017), Roberta Angelilli (2009–2014), Evelyne Gebhardt (2004–2009), Mary Banotti (1995–2004) i Marie-Claude Vayssade (1987–1994).

7 grudnia 2022 r. Komisja przyjęła wniosek dotyczący rozporządzenia Rady w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania orzeczeń i przyjmowania dokumentów urzędowych dotyczących pochodzenia dziecka oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia pochodzenia dziecka. W trybie procedury konsultacji 14 grudnia 2023 r. Parlament przyjął stanowisko w sprawie projektu rozporządzenia dotyczącego pochodzenia dziecka. Rada nie podjęła jeszcze decyzji w tej sprawie.

11 kwietnia 2024 r. przyjęto dyrektywę zapewniającą ochronę przed strategicznymi powództwami zmierzającymi do stłumienia debaty publicznej (SLAPP) (dyrektywa (UE) 2024/1069). Ma ona umocnić gwarancje proceduralne przed nadużywaniem drogi sądowej, zwłaszcza w sprawach transgranicznych, a tym samym zwiększyć dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Dyrektywę tę przygotowano przy wsparciu europejskiego środowiska akademickiego i na podstawie solidnych materiałów dowodowych, w tym zleconego przez Komisję Prawną badania dotyczącego wykorzystywania SLAPP wymierzonych w dziennikarzy, organizacje pozarządowe i społeczeństwo obywatelskie oraz badania dotyczącego otwartych spraw SLAPP w 2022 i 2023 r., które zleciła Komisja Wolności Obywatelskich, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych.

13 grudnia 2023 r. przyjęto rozporządzenie w sprawie e-sprawiedliwości (rozporządzenie (UE) 2023/2844). Ma ono na celu poprawę dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz zwiększenie efektywności i odporności przepływów komunikacyjnych, które mają zasadnicze znaczenie dla współpracy między organami sądowymi w sprawach transgranicznych w UE. Przyczyni się to do zmniejszenia obciążeń administracyjnych, skrócenia czasu rozpatrywania spraw, poprawy bezpieczeństwa i niezawodności komunikacji oraz częściowej automatyzacji rozpatrywania spraw. Określono w nim również zasady korzystania z łączności elektronicznej między właściwymi organami w ramach procedur współpracy sądowej oraz zasady korzystania z łączności elektronicznej między osobami fizycznymi lub prawnymi a właściwymi organami w postępowaniach sądowych w sprawach cywilnych

i handlowych (art. 1). Do osiągnięcia tego celu przyczyni się w szczególności zdecentralizowany system informatyczny (art. 3) i europejski elektroniczny punkt dostępu (art. 4).

W rezolucji w sprawie skutków politycznych rozwoju światów wirtualnych – kwestie dotyczące prawa cywilnego, prawa spółek, prawa handlowego i prawa własności intelektualnej, którą Parlament przyjął 17 stycznia 2024 r., przedstawił on wyzwania związane z powstającymi technologiami w odniesieniu do tradycyjnej zasady terytorialnej prawa prywatnego międzynarodowego. Jednym z takich wyzwań jest łańcuch bloków – zdecentralizowana baza danych rozdzielona między siecią komputerów. Parlament zwrócił się do Komisji o dostosowanie prawa UE, tak aby obywatele i przedsiębiorstwa nie musieli wszczynać postępowań sądowych przed sądami państw trzecich, ponieważ mogą one nie gwarantować im pełnych praw.

W 2025 r. Parlament uczestniczył w forum wysokiego szczebla ds. wymiaru sprawiedliwości na rzecz rozwoju, zorganizowanym przez Komisję Europejską i polską prezydencję Rady. Podczas forum przeanalizowano, w jaki sposób prawo cywilne i prawo spółek mogą wspierać konkurencyjność i wzrost gospodarczy UE, idąc w parze z cyfryzacją wymiaru sprawiedliwości. Dyskusje dotyczyły przede wszystkim ewentualnych inicjatywy w kwestiach ustawodawczych i nieustawodawczych, w tym wykorzystania sztucznej inteligencji i innych narzędzi cyfrowych.

Departament Tematyczny ds. Sprawiedliwości, Wolności Obywatelskich i Spraw Instytucjonalnych Parlamentu Europejskiego przygotował badanie na temat uprowadzenia dziecka przez rodzica do państwa trzeciego oraz warsztaty na temat konwencji haskiej z 1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę. Oba te dokumenty wskazywały na potrzebę przeprowadzenia dowodów i reform. Inne badania w dziedzinie prawa cywilnego obejmują badanie dotyczące transgranicznych roszczeń do zagrabionych dzieł sztuki oraz badanie dotyczące sztucznej inteligencji i odpowiedzialności cywilnej.

Notę tematyczną przygotował Departament Tematyczny ds. Sprawiedliwości, Wolności Obywatelskich i Spraw Instytucjonalnych. Więcej informacji na stronie Komisji Prawnej.

JAGODA KAROLINA MACIEJEWSKA / Mariusz Maciejewski
05/2026